

Igei—névszói kettős (hármás) szófajúság az ősmagyar korban¹

Az ősmagyar nyelv ige-névszó állománya

A tőszavak igei és névszói kettős szófajúsága

1. Az ősmagyar kor igei és névszói kettős, valamint egészen ritkán előforduló hármás szófajúsága egyrészt a finnugor, ugor nyelvállapotból öröklődött. Az ige-névszók (nomen-verbumok) ezekben a korokban sem egy differenciálatlan szófaji kategória tagjai, hanem igei és névszói kettős szófajú szavak. Igaz, a nomen-verbumok egy része valóban utalhat olyan ősi nyelvállapotra — esetenként talán annak maradványa is —, amelyben a névszó és az ige szófaja még nem különült el. Ez azonban általános nyelvészeti érvek, valamint az összehasonlító finnugor nyelvészet tanúsága szerint jóval az uráli alapnyelv kiformalódása előtti időbe, a tagolatlan mondatok korába vezet vissza. Az ige-névszók azonos alapalakú névszói, illetve igei tagja, pontosabban azok -ő morfémás alakja már az alapnyelvben a névszói, illetve az igei paradigma része volt, s egy adott mondathelyzetben, néhány föltehető kivételtől eltekintve, mindig világosan eldönthető volt, hogy igeként vagy névszóként jelentkezett-e. (Pl.: *A víz fagy; A fagy erős.*) A névszói és az igei paradigma többi tagja pedig általában alakilag is különbözött. Az alanytalan mondatokban (*Fagy.*) természetesen ige szerepel.

A magyar nomen-verbumokban a névszók alapalakja az egyes szám nominativus, az igéké pedig a kijelentő mód egyes szám 3. sz.-ű általános ragozású alak. A többi uráli nyelv (és például az altaji nyelvek) ige-névszóiban azonban a névszó nominativusa rendszerint vagy az ige fölszóító módú egyes szám 2. sz.-ű alakjával, vagy az ige fiktív tövével egyezik meg. Az utóbbi eseteket szintén a nomen-verbumokhoz szokás sorolni, de a mai nyelvállapotot tekintve ezt csak bizonyos fönntartással tehetjük, mert nem élő alakok egybeeséséről van szó (pl.: vog. *kas* 'verseny': *kas-i* 'versenyez'; finn *toivo* 'remény': *toivo-a* 'remélni'). A magyarhoz hasonló helyzet a nyenyecben van, ahol az igei tő az infinitivusban és olykor az intranszítív aoristos egyes szám 3. sz.-ben jelentkezik. Az egyes finnugor nyelvek mai igei paradigmája e nyelvek önálló életében alakult ki, az alapnyelvben azonban a jelen idő egyes szám 3. sz.-ű tárgyatlan vagy határozatlan tárggyal álló alakot az abszolút tővel is ki lehetett fejezni, tehát a mai magyar állapot ez esetben közvetlenül az alapnyelveinek — és az ősmagyaroknak — felel meg.

¹ Cikkem eredetileg próbafejzetnek íródott az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékén és az MTA Nyelvtudományi Intézetében készülő, „A magyar nyelv történeti grammatikája” c. tervmunkához. Technikailag is lényegében változatlanul hozom. Később ez a fejezet, illetve rész még módosul, pl. egyes finnugor vonatkozások valószínűleg rövidebben lesznek tárgyalva. „A magyar nyelv történeti grammatikája”-jának egyes fejezetei az egyéni munka mellett közös megbeszélések során is formálódnak. A munkaközösség segítségét ezúton ugyancsak megköszönöm.

Ismeretes, hogy körülbelül az ómagyar kortól kezdve a nyelvünkbe jövevénytárszóként került igék *-l*, majd később még *-z* képzővel (*csinál, parancsol, masíroz* stb.), a belső keletkezésűek pedig különböző gyakorító, mozzanatos, műveltető és visszaható képzőkkel (*cammog, nyerít* stb.) egészülnek ki, illetve lépnek be. A képző nem vagy nemcsak a jelentés árnyalására szolgál, hanem az igei szófaj jelölésére is. Ez az alaki változás természetesen nem egy csapásra jött létre, fiktív tövű, eleve képzős igék — főleg az onomatopoeitikusok között — már az ősmagyarban, sőt az alapnyelvben is születtek, számos aktív igető pedig fiktívvá válva élt tovább. Pl. (az ősmagyar helyett a mai alakot idézve): *ápo-l, oszo-l : osz-t, bosszan-t : bosszan-kodik* < : ótörök **bus*, *bor-ít : bor-ul* < : ótörök **bur*, *csókol* < ugor **čskkzl(-lš)*-, *facsar* < fgr. **pučš-rš*-, *fára-d : fára-szt* < : ugor **prrkš*-, *fara-g* < : fgr. **parš*- stb. Mindenesetre, mivel az ún. igésítő képzők megjelenése az ómagyar kortól már szabályszerű, azok a nomen-verbumok, amelyeknek ugyan rokon nyelvi megfelelőik nincsenek, de igei tagjuk képző nélküli, általában szintén az ősmagyar korból valók. Sőt megfordítva azt is mondhatjuk, hogy egy szó ige-névszó voltának tulajdonképpen kritériuma az ómagyar kornál korábbi eredet, mert az igésítő képzők megjelenése óta nomen-verbum lényegében nem, vagy csak másodlagosan keletkezhetett.

Az ősmagyar kor két végpontját tekintve tehát megállapítható, hogy az ige-névszók megléte, létrejötte az egész korszakban lehetséges volt, és a későbbi, nyelvemlékes kor ige-névszói általában alapnyelvi, illetve ősmagyar eredetűek. Ezt legtöbbször csak a bizonytalan és késői, elvonásra gyanús etimológiájukban vonhatjuk kétségbe, illetve vethetjük el.

Így a következő szópárokról állíthatjuk, hogy az ősmagyarban biztosan ige-névszók voltak: *agg(ik), es(ik)* 'eső; csapadék hull', *csal* 'csel; becsap', *fagy, fen* 'fenőkö; élesít', *fiing(ik), fos(ik), gyak(ik)* 'meghegyezett fa; szúr', *hugy(ik)* 'vizelet; hugyoz', *íz* 'illat, szag; szagol' (MNy. 77: 436—439), *kész* 'készleges, felkészült; késztet, felkészít', *pök* (> *köp*), *lak(ik), lep* 'takaró; takar', *les, nyom, ok(ik)* 'gondosság, okosság, magyarázat; okul', *pih* 'finom, apró pehelytoll, bolyhosság; tollat foszt, láng meleg levegőt lebegtet, lélegzik', *szar(ik), vagy* 'ami, aki van, vagyon; van, létezik', *vész : vész(ik) ~ vész, zúz* 'máj, szárnyas zúzógyomra; ide-oda rángat, összetör, összenyom'.

Valószínűleg ezekhez tartoznak még az *ágy* 'fekvőhely': N. 'gabonát a szérún elterít' (vö. még *ágyás*), *ev ~ év* 'genny': ? N. *évik* 'érik, puhul; túlérlik (gyümölcs)', ? *tel* 'tele' (vö. még *teljes*): *tel(ik), tér* és esetleg a *kosz(ik)* 'var, piszok; kopik, vásik', a *lak(ik)* 'bűn' (egy adat); 'lakol', a *zaj* 'lárma; zajong' (az ígére egy adat).

Vannak olyan finnugor eredetű szavaink, amelyek ugyan a magyarban vagy csak névszóként, vagy csak igeként adathatók, de a rokon nyelvi megfelelőik között ige-névszók is találhatóak. Máskor meg a magyar névszó mellett igei, az ige mellett pedig névszói megfelelő(k) áll(nak). Ezekben az esetekben lehetséges, hogy a szó a magyarba még nomen-verbumként öröklődött, s kettős szófajúságát csak ezután, éppen az ősmagyar korban vesztette el. A megfelelő finnugor etimológiákat vizsgálva, a biztostól az esetlegesig mindet számba véve és a szó nomen-verbum voltának a lehetőségét mérlegelve, valószínűségi sorrendben a következő szavaink, szótöveink vonhatóak ide: *ol-vad, hom-lok*, *szó, fáz-ik, szala-d, roko-n, fúr, mes-e, töm, sava-nyú, kéj, olva-s, fagy* 'sodor, teker', *csom-ó, ég* (ige), *vés, mar, ker-ül, küz-d, hara-g, mele-g, osz-t, mén* 'kút-

gém', fáj, rongy, lék, tár (ige), *fosz-t, hár-ul, mét* 'egyfajta eresztőháló', *kes-hed, dor-gál, örö-m, feh-ér*. Az *olvad*, a *homlok* és a *sző* korai ősmagyar előzményeit azért tekinthetjük például meglehetősen biztosan nomen-verbumoknak, mert a rokon nyelvekben, az obi-ugor nyelvekben is ige-névszói megfelelőik vannak.

2. Azok között a szópáraink között is lehet ősmagyar nomen-verbum folytatója, amelyekben a névszói taggal képzős igék állnak szemben. Nem lehet kizárni, hogy a következő, általában korai adatolású szópárok igéi a képzőiket csak később kapták: *begy* : *biggyeszt, bigyeg*; *boly* : *bolyong, bolygat*; *dob* : *dobog, dobbant*; *kacs* : *kacsó, kacsint*; *keh* 'köhögés', *kehes* : *köhög, köhint*; *lap* : *lappang, lapul*; *láz* 'lázadás' : *lázzat 'szít, okoz', lázong*; *locs* 'sár, locspocs' : *locsogat, locsog*; *lomb* : *lobog, lobban*; *pinty* : *pityereg, pityeg*; *puff* (isz., fn.) 'ütés, verés', *pofa, pofon, pufók* : *puffad, puffaszt*; *sík* (mn., fn.) : *sikál, sikklik, sikkaszt, sikkad*. Leginkább a *lap*, ezenkívül a *dob*, a *keh*, a *lomb*, valamint a *sík* szavakkal kapcsolatban számolhatunk ősmagyar ige-névszóval.

Erre a csoportra azonban jellemző, hogy tagjaik túlnyomórészt onomatopoeitikusak, amelyekben az igei tag könnyen születhetett rögtön képzővel, a névszói pedig elvonás szintén lehet. A viszonylag kisszámú szó és az onomatopoezisre különben is jellemző sokfajta képzés nemigen teszi lehetővé, hogy a képzők alapján biztosabban kronologizáljunk.

3. Képzett névszó : tőige szembenállásról is föltehető kivételesen, hogy ősmagyar ige-névszó folytatója. A *falka* 'rész, darab, falat; egy fajta állatból kisebb csoport' : *fal* 'harap, mohón eszik' szópár lehet ilyen, amennyiben a *falka* denominális képzés. Egy ősmagyar **fals* 'falat, darab; (harapással) darabol' ige-névszó meglétét a rokon nyelvi megfelelők szintén támogatják.

4. Talán az szintén előfordult, hogy egy ősmagyar nomen-verbumnak később mindkét tagját tovább képezték. Ősi szavaink közül ilyen lehet a *szoros* : *szorul, szorong* töve, de ide vonható esetleg több ismeretlen eredetű vagy belső keletkezésű szócsalád is (pl. : *feszés* : *feszül, feszeng*; *fitos* : *fita, fitit*; *piros* : *pirul, pirong*; *üreg, üres* : *ürül, ürít*). A kérdés eldöntése sokszor attól függ, hogy a névszói tag -s képzőjét denominálisnak vagy a ritkábban előforduló deverbálisnak tartjuk-e. Külön óvatosságra int azonban, hogy számos itt tárgyalható szó hangutánzó vagy hangulatfestő.

Homofon képzett szavak igei és névszói kettős szófajúsága

Van több, föltehetőleg ősmagyar kori szavunk, amely nem eredeti ige-névszó, de azok közé sorolódott. Ezekben arról van szó, hogy a közös, többnyire fiktív igei tőt azonos hangalakú főnév- és ige-képzőkkel toldalékolták tovább : *csillag* : *csillag* (> *csillog*) 'csillog' (deverbális nomen -g, gyakorító -g képző); *hurut* 'köhögés' : *hurut* 'köhög', *követ* (fn.) : *követ* (ige), *mevet* (> *nevet*) 'nevetés' : *mevet* (> *nevet*) (deverbális nomen -t és mozzanatos -t képző); *villám* : *villám(ik)* (deverbális nomen -m, mozzanatos -m képző). Minden bizonnyal ide tartozik az -r képzős *fodor* '(víz)taraj, dús ráncokból álló díz, göndör; fodroz' és *zavar* szavunk is. A denominális nomen -ász/-ész és a denominális verbum -ász/-ész képző aktív főnévi tövekből hasonló homonimákat hoz létre : *halász* : *halász(ik)*, *madarász* : *madarász(ik)*, *vadász* : *vadász(ik)*.

Az ősmagyar ige-névszók változásai és jellemzői

Mennyiségi változások és jellemzők

Az ősmagyar nyelv nomen-verbumainak a számát nehéz megbecsülni. Az igei és névszói kettős szófajúság vagy 80 etimológiában került szóba. Számos egyeztetés bizonytalanságát, a nyomtalanul kivészett vagy földerítetlen ige-névszók lehetőségét, egyes mai finnugor nyelvek tanúságát és az akkori szókinccs vélhető nagyságát (az alapnyelvre körülbelül 2500 abszolút szótót tesznek föl) figyelembe véve, a korai ősmagyar nyelv finnugor eredetű ige-névszó állományát — nagy bizonytalansági tényezővel — úgy 50-re becsüljük. Ehhez járulhat még néhány belső keletkezésű onomatopoetikus, valamint ismeretlen eredetű (jővevény)szó.

A magyar írásbeliségben csak egyik tagjukban adatolt hajdani föltehető finnugor eredetű ige-névszók vagy azok legnagyobb része nyilván az ősmagyar kor folyamán vesztették el névszói, illetve igei tagjukat. (A biztosaktól az esetlegeseig mindet számba véve 35 etimológia.) Az az egy-két, többé vagy kevésbé valószínű finnugor eredetű ige-névszó, amelyben az igei tagot vagy esetleg mindkettőt később képzővel látták el (*csepe-g*, *lap-ul*, ill. *szoro-s* : *szoro-ng*), ugyancsak ekkor léphetett ki a nomen-verbumok köréből.

A többnyire számos, de csak egy szófajban adatolt rokon nyelvi megfelelők tanúsága szerint viszont lehetséges, hogy vagy féltucat finnugor eredetű szavunk csak az ősmagyar kor folyamán vált ige-névszóvá (ezeket l. később).

Az ősmagyarban keletkezett onomatopoetikus nomen-verbumaink mennyiségi alakulását igen nehéz rekonstruálni. Ezeknek a száma először nyilván folyamatosan emelkedett, s csak a késői ősmagyarban kezdhetett fogyni, amikor már gyakoribbá vált, hogy az igék képzővel egészülnek ki (föltehető példák: *dobo-g*, *kehe-g*, *lobo-g* stb.). A *pök* (> *köp*) és a *pih* szókezdő *p*-je miatt nem lehet az ősmagyar kor elejéről való.

A homofon képzőkkel alakult másodlagos ige-névszók jórészt szintén az ősmagyar kor folyamán születhettek.

Biztos, hogy a késői ősmagyarban nem korábbi az *ok(ik)* nomen-verbum, amely ótörök jővevényiszó, vö. ótörök **ög(-)* 'ész, értelem; megdicsér, fölbecsül', ujj. *ug(-)* 'vélemény, értelem; megért, fölfog'.

Az ősmagyar kor végére az ige-névszók számát úgy 25–30-ra tesszük. Ehhez járultak még a homofon képzőkkel alakult nomen-verbumok.

Az ősmagyar kor ige-névszó állománya tehát mennyiségét tekintve is mozgásban volt. Csökkenő tendenciát mutatott, ami főképp a finnugor eredetű szavakat, de egy bizonyos emelkedés után a belső keletkezésűeket is érintette.

Grammatikai változások és jellemzők

Az ősmagyar kor ige-névszóiban az alapalakok általában az abszolút, szabad tövel egyeztek meg: **lāsš* (> *les*) (fn.): **lāsš* (> *les*) (ige). Homofon képzésű ige-névszók már az ősmagyar kor legelején is akadhattak, ezek azonban inkább későbbben jelenhettek meg (*csillag*, *követ*, *halász*).

Az alapalakok szófaji kettősségét az ugyancsak szilárdíthatta, hogy a leggyakrabban előforduló formákon, a névszói egyes nominativuson és a kijelentő mód jelen idejű egyes szám 3. sz.-ű indeterminált igealakon kívül

a paradigmában más tagok szintén egybeeshettek. Például a birtokos személyjeles formák és a legtöbb kijelentő módú, jelen idejű igealak (*lesem, lesed, lese ~ lesi, lesünk, lesetek, ~ lestek*), majd az általános ragozás kialakulásával a kijelentő mód jelen idejű egyes szám. 1. sz.-ű forma és a többes nominativus (*lesek*) stb.

A névszók és igék kettős szófajúságát a számos azonos alakú névszó- és igeképző (*-d, -g, -k, -l, -m, -n, -r, -s, -sz, -t* stb.) szintén erősíthette: *apró-d, szala-d; futa-m* (fn.), *futa-m(ik)* (ige); *köve-t* (ige-névszó), *szige-t, vága-t; fá-tlan, kére-tlen* stb.

Az ősmagyar kor elejének ige-névszóiban a névszói tag általában főnév, de egy-két esetben főnév-melléknév vagy melléknév ugyancsak lehet. Az utóbbiakra vö.: *agg* (fn.-mn.): *agg(ik)* < fgr. **soṃs(-)* vagy **soṃks(-)* 'öreg; öregszik'; *kész* (mn.) 'készleges, felkészült': *kész* 'készlet, felkészít'; *ol-vad* <: fgr. **sula(-)* 'olvadt; olvad'; *sava-nyú* <: ugor **čawə(-)* 'savanyú; savanyodik' stb. A korszak végére az *agg(ik)*, a *csat* 'csaló, csel; becsap' és a *kész* szavak kivételével a nomen-verbumok névszói tagja mind főnév.

Az ige-névszóknak mintegy harmada az ősmagyar kor folyamán tovább képződött, s az eredeti abszolút tő fiktívvé vált. A csak egyik tagjukban adatolt és a bizonytalan finnugor etimológiájukat is számba véve az igei tövet a *dor-gál, feh-ér, fosz-t, hár-ul, hara-g, ker-ül, küz-d, ol-vad, ol-vas, örö-m, szala-d*, a névszót pedig a *csom-ó, kes-hed, mes-e, sava-ny-ú* előzményeiben képezhették tovább. A *szoros: szorul* szópárban pedig vagy csak az igeit, vagy még a névszói tőt is. A *hom-lo-k*, a *mele-g* és az *osz-lík* tövéről pedig nem lehet eldönteni, hogy igei vagy névszói-e. A *roko-n* szóban az elhomályosult névszótó után *-n* locativusrag áll. Ezek a szavak tehát lehetséges nomen-verbum jellegüket vagy úgy veszítették el, hogy az egyik tagot még a másik meglétekor toldalékkal, képzővel látták el, vagy pedig úgy, hogy a két eredeti tag közül az egyik kiveszett, és a másikat azután képezték tovább. Az előbbi esetben a nomen-verbumok, illetve a közülük helyes etimológiák egy olyan szópartípusú alakultak volna, amelyben a névszói, illetve az igei alapalak az igei, illetve a névszói tag fiktív tövével állt szemben.

A névszói alapalak: igei passzív tő szembenállását ugyancsak képviselhetik viszont az ősmagyar (és tövükben részben finnugor) keletkezésű *csepp*: *csepeg*, *dob*: *dobog*, *keh*: *keheg*, *lap*: *lapul*, *lomb*: *lobog*, *sík*: *síklík* ma is élő szópárok és (jó)néhány társuk. Igaz, ennek a csoportnak legalábbis az ősmagyar kor végén főleg onomatopoetikus tagjai vannak, s így a névszói tag esetenként az igei tagból való elvonás szintén lehet.

A biztos vagy feltehető korábbi ige-névszók tovább képzett tagjainak szófaji megoszlását tekintve világosan kiténik, hogy általában az igei tagot képezték tovább. A nomen-verbumok között mindössze egy olyannal számolhatunk, amelyben a későbbi fejlődés során véglegesen valószínűleg fiktív névszótó: igei alapalak szembenállás alakult ki: *falka*: *fal*.

Mindez egybevéggé azzal az ismert ténnyel, hogy az igék nagyobb mértékben képződnek tovább, s már az ősmagyar korban egyre több passzív tövet tartalmazó igénk volt. Persze ez azzal ugyancsak összefügg, hogy a továbbképzett igetövek egy jó része onomatopoetikus, és így eleve képzővel szintén születhetett. A biztosan vagy valószínűen ősmagyar igék között az alanyelvűből származtatva 112 tőigét és 77 passzív tövűt (az utóbbiak a rokon nyelvi megfelelőik tanúsága szerint legnagyobbbrészt az ősmagyar korban válhattak ilyené), az ótörök kölcsönzésekben 18 tőigét és 4 passzív tövűt,

az ismeretlen és föltehetőleg többségükben ősmagyar eredetűek között pedig 93 tőigét és 129 passzív tövűt tarthatunk nyilván. A fiktív tövű igék száma tehát valóban jelentős és növekvő.

Az igék egyrészt jelentésüknel és azok komplikálódásánál fogva, másrészt a tőigék esetleges homonimiájának (pl. : *aka-d, aka-r; al-kot, al-szik* stb.) az elkerülése végett hajlamosak voltak a tovább képződésre. A tőigék meg egyes képzett alakjaik között pedig nemegyszer a jelentésben tulajdonképpen nem, vagy alig volt különbség, ami ugyancsak elősegítette az alakilag testesedő igei rendszerbe kevésbé illő tőige kihalását. Ilyen esetekre még az őmagyarból is hozhatunk példákat : *csosz* :> *csoszog*, *met* :> *metél*, *mut* :> *mutat*, *tomb* :> *tombol* stb. S az ige-névszók köréből szintén akadnak hasonlóak : *kész* :> *kézt*, *pih* :> *piheg*. E tendenciával föltehető ősmagyar ige-névszóknál szintén számolhatunk : *dob* :> *dobog*, *lap* :> *lappang*, *lo(m)b* :> *lobog*, *sik* :> *sikklik*. A rokon nyelvekből szintén idézhetünk számos hasonló adatot : vog. *ürt* 'rész' : *ürt-i* 'oszt' ; *ürtli* 'oszt', *ürtsi* 'ua.' ; zürj. *kiz(-)* 'vastag ; vastagodik' ; *kizmini* 'vastagodik' ; *lez(-)* 'kék ; kékül' ; *lezavni* 'kékül', *lezammini* 'ua.', *lezmini* 'ua.' stb.

Az ősmagyar kor folyamán több ige-névszó igei tagja ikes ragozásúvá lett. Az ikes és iktelen használat azonban sokszor még a közép- és újmagyar korban is ingadozott. Az ősmagyar kor végére a névszói és az igei tag a lehetséges nomen-verbumok egyharmadában, a biztos eseteknek pedig közel felében az *-ik* rag segítségével némileg elkülönülhet egymástól. Az *-ik* rag a homonimia megszüntetését is szolgálta, és az igét a tovább képződéstől, a tő fiktívvé válásától szintén védte.

Az (eredeti) nomen-verbumok a szóvégi magánhangzó lekopása után egyszótagúak lettek, s alakilag is különböznek a homofon képzőkkel létrejött ige-névszóktól, amelyek kétszótagúak. A két csoport ikes igéiben pedig a későbbi szótagszám kettő, illetve három.

A homofon képzéssel született ige-névszók töve általában igei és passzív (*csilla-g, köve-t*), az *-ász/-ész* képzősöké viszont aktív főnévi tő (*hal-ász*). A denominális *-ász/-ész* csak a legkorábbi, a 'valaminek a fogásával, szedésével, vadászásával foglalkozik' jelentésében képez ige-névszókat (*hal-ász, vad-ász, nyul-ász, de : juhász, kertész*). A szűkebben vett beszédhelyzetben elvileg, igen ritkán elképzelhető olyan eset, amelyben nem lehet(ett) pontosan megállapítani, hogy a szó a mondatban ige-e vagy névszó (pl. : *A fiú vadász*). Ez a jelenség kiemeli az *-ász/-ész* nomen-verbum-képző voltát, és az olyan főnévi-melléknévi kettős szófajúsághoz hasonló, amely szintén csak élőlényekkel kapcsolatos, azoknak egy bizonyos csoportba tartozását és azzal elválaszthatatlanul összefüggő tulajdonságát fejezi ki (pl. : *A fiú magyar*). Az ehhez hasonló mondatokban a névszói állítmány főnév vagy melléknév egyaránt lehet, és a tágabb beszédhelyzet sem dönti el feltétlenül, hogy melyik szófajról van szó, illetve melyik a valószínűbb. Ige-névszóink közül ezért maradhatott meg legtovább egyetlen hármas szófajúnak az *agg* is (pl. : *A férfi agg*). Az *-ász/-ész* képzős igék ikésedése tehát még fokozottabban szófajmegkülönböztető jellegű (de ezek csak az újmagyar korban lesznek ikes igévé).

Az ősmagyarban néhány ige főnevesülésével, illetve főnév igesülésével ugyancsak jöhetett létre nomen-verbum. Az *es(ik)*, *fen* és a *nyom* ige-névszóknak a rokon nyelvekben csak igei, a *lak(ik)*-nak, a *tel(ik)*-nek és az *agg(ik)*-nak meg csak névszói megfelelői vannak. A főnevesülés, illetve igesülés az *es(ik)*, illetve a *tel(ik)*, valamint a *lak(ik)* szavakban a legvalószínűbb.

A számos megfelelő vagy jelentéstani okok miatt kevésbé hihető, hogy ezekben a magyar őrizte meg az eredeti állapotot. Ekkor alakulhatott ki a *vagy* 'van' létige névszói 'ami van, vagyon' jelentése is, alkalmasint török befolyásra (vö. középtörök **bar* 'ua.'). Török hatásra talán a *tel(ik)* és az *agg(ik)* ige-névszóvá válásában szintén gondolhatunk (vö. ui. 44). A magyarban az ige és a névszó közti szófajváltásra jó lehetőséget nyújtott, és egyben annak oka is volt a névszói állítmány megléte és az a tény, hogy a névszók alapalakja az egyes számú nominativus, az igéké pedig az egyes szám 3. sz.-ú általános ragozású alak: *Az erdőben lak* (van) → (Ő) *az erdőben lak(ik)*; *Ott es(ik)* → *Ott es'eső'* (van); *A férfi halász* ≠ *A férfi halász(ik)*.

A (késői) ősmagyar nyelv ige-névszói a két tag alaki szembenállása szerint a következők csoportokat mutatják:

1. Névszói alapalak : igei alapalak (*fagy, les, nyom; csillag, követ* stb.).
2. Névszói alapalak : *-ik* raggal ellátott igei alapalak (*lak:lakik, ok:okik; villám:villámik* stb.).

Az eredetileg azonos két kategória nem válik el élesen, mert a 2. csoport sok igéje *-ik* rag nélkül szintén előfordul.

Nyelvemlékeinkben már nem ige-névszók, de esetenként ősmagyar nomen-verbumok folytatói lehetnek az alábbi megfelelőseket mutató szó-párok:

1. A névszói alapalak és az ige fiktív töve egyezik (*dob:dobog, lap:lappang, lomb:lobog* stb.).
2. A névszó fiktív töve és az igei alapalak egyezik (*falka:fal*).
3. A névszói és az igei tag fiktív töve egyezik (*szoros:szorul, szorong; üreg, üres:ürül, ürít* stb.).

Az ige-névszók jelentéstani csoportjai

Mind az uráli, mind az altaji nyelvek azt mutatják, hogy a nomen-verbumok kérdésének erős jelentéstani vonatkozásai vannak. E nyelveknek, köztük az ősmagyarban az ige-névszói többnyire elemi fogalmakat, jelenségeket fejeznek ki. Az alábbiakban a mai uráli és esetenként az altaji nyelvekből azonos vagy igen hasonló jelentésű ige-névszók láthatók, velük együtt vagy utánuk pedig az egyes szemantikai csoportokba tartozó, besorolható (főltehető) ősmagyar nomen-verbumok mai leszármazottjai. Az ige-névszókban a kétértékű igei és névszói tő között szoros szemantikai kapcsolat és a következő főbb viszonyok találhatók:

1. Sajátos cselekvés, történéis és annak egyidejű eredménye

a) tárgy, dolog, szellemi produktum és annak elkészítése, létrehozása: m. *agy* 'fekvőhely'; N. 'gabonát a szérún elterít'; cser. *bakš(-)* 'fekvőhelyül szolgáló leterített hely; leterít' — m. *sző* ~ vog. *say(-)* 'hajfonat; fon' ~ osztj. *szu(-)* 'ua.' — m. *mese* ~ osztj. *moit(-)* 'mese; mesél'; osztj. *mōiapta* 'rejtvény, találós kérdés': *mōiapta-* 'megfejt, rejtvényt fölád' ? ~ zürj. *moid(-)* 'mese; mesél' (> vog. *moit[-]* 'ua.'). votj. *mod(-)* 'találós mese; mesél, találós mesét fölád'; vog. *āmis* 'találós kérdés': *āmsi* 'találós kérdést tesz föl, illetve megfejt' (< tatár, vö. *āmāl* 'mód, eszköz, ravaszság'); vö. még nanáj *nirman(-)* 'mese; mesél', lamut *henükēn(-)* 'találós kérdés; találós kérdést megfejt', *nemkän(-)* 'mese; mesél'. Ide tartoznak, illetve tartozhatnak még a *fagy, fal* (ige), *hurut* 'köhögés; köhög', *nyom, zavar*, illetve a *csomó* (igr.

'csomó; köt'), *fágy* (fgr. 'sor, réteg; sodor, teker'), *fáj* (fgr. 'forgács; hasít, forgácsol'), *mar* (ur. 'darab, morzsa; szétdarabol') stb. szavak.

Ezekben az ige-névszókban a névszó általában az ige eredménytárgya, mégpedig ún. belső tárgya (*mesét mesél*). Valószínű, hogy számos esetben a jelentés eredetileg speciálisabb volt: 'hajfonatot von' → 'fon'. (A m. szó osztják megfelelői pl. egyes nyelvjárásokban a 'hajfonatot fon' jelentést mutatják).

b) Anyag, cselekvés és annak produkálása, végzése: m. R. *es* 'eső; csapadék hull'; vog. *rakw(-)* 'eső; eső esik'; osztj. *žom(-)* 'ua.'; *ie-rt* 'ua.'; zürj. *zer(-)* 'ua.' ~ votj. *zor(-)* 'ua.'; cser. *jür(-)* 'ua.'; lp. *hareve-* 'ua.'; vö. még tunguz *tigde(-)* 'ua.' ~ nanáj *tugdē(-)* 'ua.' — m. *fiŋg(ik)*, *fos(ik)*, *hugy(ik)*, *szar(ik)* és számos rokon nyelvű megfelelőjük. Ezek közé valók még a *köp*, *pih* és lehet, hogy az *ég* (ige; fgr. 'tűz; ég'), *fázik* (ur. 'jégkéreg, hókéreg; fázik, fagy'), *kéj* (fgr. 'dürgés; dürrög'), *küzd* (ugor 'verseny, játék; versenyez, játszik'), *szalad* (fgr. 'futás; fut') stb. szavak.

E csoport egy részében a névszói tag az igei tag belső tárgya (*köpöt köp*), másutt a névszó és az ige alany—állítmányi viszonyban van (*Az eső esik*).

c) Állapot és abba való kerülés, abban való létel: m. R. ? *tel* 'tele': *telik*; m. *töm* ~ cser. *tēm* 'tele'; zürj. *tír(-)* 'tele; megtölt' ~ votj. *tír(-)* 'ua.'; lp. *tienva(-)* 'tele; tele lenni'; vö. még ótörök **tod(-)* 'teljes, tele; jóllakottnak, beteltnek lenni'; mandzsu *jalu(-)* 'teli, telt; teletölt' — m. *agg(ik)* ~ cser. *šongā* 'öreg'; szam. jur. *puxu* 'öregasszony; öregszik'; vö. még ótörök **qarī(-)* 'öreg; öregszik' ~ oszm. *qarī(-)* 'öreg feleség, öreg asszony; öregszik'; *qoğa* 'öreg, nagy, férj; öregszik (élőlény)'. Ebbe a csoportba sorolódik még a R. *kész* 'készséges, folkészült; késztet, előkészít', valamint föltehetőleg vagy talán az *ev* 'genny': ? N. *évik* 'puhul, levesedik', *hárul* (ur. 'görbe, ferde; görbít, ferdít'), *homlok* (ur. 'hajlott; hajlik'), *keshed* (ugor 'sovány; lesoványodik'), *meleg* (ugor 'meleg; melegszik'), *olvad* (fgr. 'olvadt; olvad'), *rokon* (ur. 'közeli; közeledik'), *savanyú* (ugor 'savanyú; savanyodik'), *szoros*: *szorul* (fgr. 'szoros; szorul') stb. szavak.

Ezek a nomen-verbumok az állapot és a folyamat egysége révén kapcsolódnak, a névszó az ige eredmény- vagy állapothatározója. E típusban ritkán, adott esetekben az ósmagyarban alkalmasint föl lehet tenni kétértelműséget, attól függően, hogy az állítmányt névszónak vagy igeinek tekintjük-e, pl.: ósm. **tájš šaβš* 'a tej savanyú' vagy 'a tej savanyodik'. A vélhető esetleges kétértelműség megszüntetésére való törekvés nyilván hozzájárulhatott az ilyen ige-névszók kiveszéséhez.

Az egész 1. csoport ige-névszóira jellemző, hogy az igei tagjaik többnyire intranzitívak, vagy azok voltak.

2. A cselekvés és annak kizárólagos eszköze: m. *fen* 'fenőkö; élesít'; lp. *tabelša* 'ua.'; votj. *ser(-)* 'köszörűkö; fen, köszörül'. Ide tartoznak még a *gyak(ik)* 'meghegyezett fa; szúr', *lep* 'takaró; takar', *zúz* 'zúza; összetör', valamint föltehetőleg vagy talán a *fúr* (ur. 'fúró; fúr'), *mét* 'egyfajta eresztő-háló' (ugor 'egy hálóféle; hálót kivet'), *vés* (fgr. 'kés; vág') stb. szavak.

Az előbbi nomen-verbumokban az ige és a névszó között állítmány és eszközhatározó viszonya áll fenn. Leginkább ezekhez kapcsolódhat(ott) tárgy.

Mind az 1., mind a 2. csoport ige-névszói általában konkrét jelentésűek, számos speciális értelmű van köztük, és még több lehetett. Tendenciaszerű változásnak látszik ugyanis, hogy a nyelvi (és társadalmi) fejlődéssel, a szókincs bővülésével az absztrakció szerepe megnő, s a speciális jelentésű tőszavak

általában viaszszorúlnak. A pl. eredetileg csak 'hajfonatot fon' vagy 'fenőkövel fen' értelmű igék jelentése kitágul, és már más dolgok fonására vagy más eszközzel való fenésre is vonatkoznak. Ugyanígy, mondjuk az egyes hálófajták és a velük való halászás speciális, adott esetben ige-névszói elnevezései (a vogulból pl. három ilyen adatolt) helyett még inkább az összetett, a képzett szavak vagy a körülírással kifejezések terjednek el: *mét* :> *métháló*; *mét-hálóval halászik* stb. Így az ige-névszók névszói és igei tagja közti igen szoros szemantikai kapcsolat meglazul, ami szintén sietteti pusztulásukat, és kevésbé nyújt lehetőséget újabbak keletkezésére.

Természetesen az igéknek és névszóknak messze legnagyobb része kívül marad az ige-névszó kategórián. Ige-névszók a nyelvileg, szemantikailag lehetséges helyzeteknek is csak kisebb részében jönnek létre, keletkeznek vagy maradnak meg, nyelvenként, nyelvjárásonként és időben részben különböző mértékben és esetekben.

A bemutatott jelentéstani típusokra, noha nem kizárólagos érvényűek, azért is jó figyelemmel lenni, mert bizonyos vitás esetekben valószínűsíthetik vagy megkérdőjelezhetik egy-egy szó nomen-verbum voltát. Így pl. a *lo(m)b* (:> *lobog*) hajdani föltett kettős szófajúságát támogatja az oszjtj. *šak* 'sűrű erdő, dús lombú fa; összekeveredik, összekuszálódik' ige-névszó.

A rokon nyelvekben — mint az egyes szemantikai csoportok példái is mutatták — számos etimológiailag nem összefüggő, de azonos jelentésű ige-névszó van. Ezek jórészt az illető nyelvek önálló életében keletkezettek. A jelentéstani viszonyok igen erős szerepét látva, azt a lehetőséget is figyelembe kell tehát venni, hogy etimológiailag összetartozó ige-névszókban — elsősorban ha az etimológia kevés tagból áll — az ige-névszó jelleg az egyes nyelvekben külön, párhuzamosan szintén kialakulhatott.

Tipológiai megjegyzések

Az ige-névszók megléte az uráli és altaji nyelveknek közös tipológiai sajátossága. Vannak azonban hasonló jelenségek pl. a dravidában és egyes paleoszibériai, valamint indián nyelvekben is. Mindenesetre látható, hogy a kérdés tanulmányozásakor az altaji és az uráli nyelvek kapcsolata, az areális vonatkozások, valamint a szubsztrátum problémája sem hagyhatók figyelmen kívül. A nomen-verbumok száma ma (általában) jóval nagyobb azokban a finnugor nyelvekben, amelyek az altaji nyelvekkel érintkeznek és (vagy) az adott areában élnek. A vogul és oszjtják nyelvből adatolható ige-névszók száma fejenként százhusz, a zürjéből és a votjából kimutathatóké pedig száz-száz körül van. Egy jó részük azonban nem ősi eredetű, néhányuk pedig láthatóan újabb belső keletkezésű vagy jövevényszó. Az altaji nyelvek közül a legtöbb ige-névszó a tunguz nyelvekben található, ahol jóval gyakrabban fordulnak elő, mint az uráli nyelvekben.

Amint az ősmagyar ezeknek a nyelveknek az areájából kikerült, az ige-névszók meglétének tipológiai jegye nyilván meggyengült benne. E téren a döntő tény azonban természetesen az igésítő képzők megjelenése volt, ami

a finnugor nyelvek közül még az ugyancsak más környezetbe került finnben és észten mondható teljesen szabályszerűnek.*

A. MOLNÁR FERENC

Irodalom

- BÁRCZI GÉZA (1948), Az igei átvételek kérdéséhez. MNy. 44: 81—94
- BÁRCZI GÉZA—BENKŐ LORÁND—BERRÁR JOLÁN (1967), A magyar nyelv története. Budapest. 189, 195, 197
- D. BARTHA KATALIN (1958), Magyar történeti szóalaktan II. A magyar szóképzés története. Budapest
- BEKE ÖDÖN (1960), Névszó és ige. NyIOK 15: 59—69
- BEKE, ÖDÖN (1960), Nomen und Verbum. ALH 10: 369—381
- BENKŐ LORÁND (1954), Egy hangfestő igecsoport. MNy. 50: 254—274
- BENKŐ, LORÁND (1970), Zur Frage der uralischen Nomenverba im Lichte der ungarischen Sprachgeschichte. In: Symposion über Syntax der uralischen Sprachen 15.—18. Juli 1969 in Reinhausen bei Göttingen. Hrsg. von W. SCHLACHTER. Göttingen. 36—45 ②
- BENKŐ LORÁND: A magyar fiktív (passzív) tövű igék. Kézirat [azóta megjelent: Budapest, 1984]
- BENZING, JOHANNES (1955), Lamutische Grammatik. Wiesbaden. 18—19
- BENZING, JOHANNES (1955), Die tungusischen Sprachen. Wiesbaden. 53—55
- BEREZKI GÁBOR (1981), Néhány török tükörfordítás. In: Tanulmányok a magyar nyelv múltjáról és jelenéről. Emlékkönyv Benkő Loránd születésének 60. évfordulójára. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY és KISS JENŐ. Budapest. 281—284
- COLLINDER, BJÖRN (1955), Fenno-Ugric Vocabulary. An Etimological Dictionary of the Uralic Languages. Stockholm
- COLLINDER, BJÖRN (1960), Comparative Grammar of the Uralic Languages. Stockholm. 232—233
- DENY, J. (1921), Grammaire de la langue Turque (Dialecte Osmanli). Paris. 539—540
- DOERFER, GERHARD—HESCHE, WOLFRAM—SCHEINHARDT, HARTWIG (1980), Lamutisches Wörterbuch. Wiesbaden
- FOKOS-FUCHS, D. R. (1959), Syrjänisches Wörterbuch. I—II. Budapest
- GABAIN, ANNEMARIE (1974), Alttürkische Grammatik.³ Wiesbaden. 317—389
- HAJDÚ PÉTER (1966), Bevezetés az uráli nyelvtudományba. Budapest. 93—96 ②
- HAJDÚ PÉTER (1970), Korreferat B. In: Symposion über Syntax der uralischen Sprachen. Göttingen. 46—49 (l. fent Benkő L. a.)
- HAJDÚ PÉTER (1970), A nyenyec „nomen-verbumok”-ról. Néprajz és Nyelvtudomány 14: 5—9
- HAJDÚ PÉTER (1971), A névszók predikatív ragozása a szamojéd nyelvekben. NyIOK 27: 373—398
- HAKULINEN, LAURI (1979), Suomen kielen rakenne ja kehitys⁴. Helsinki. 69—71
- Handbuch der Orientalistik. Hrsg. von B. SPULER. I. Abt. 5 Bd. 1—3. Abschn. Leiden—Köln. 1963, 1964, 1968
- R. HUTÁS MAGDOLNA (1981), A szaglást és izlelést kifejező magyar igék szótörténeti és jelentéstörténeti problémái. MNy. 77: 436—440
- ITKONEN, ERKKI (1966), Kieli ja sen tutkimus. Helsinki. 226—229 ②
- KARJALAINEN, K. F. (1948), Ostjakisches Wörterbuch. Bearb. u. hrsg. von Y. H. TOIVONEN. I—II. Helsinki
- KÁROLY SÁNDOR (1970), Korreferat A. In: Symposion über Syntax der uralischen Sprachen. Göttingen 45—46 (l. fent Benkő L. a.)

* Szerkesztői megjegyzés: Szóban is hangoztattuk, de most írásban is leszögezzük, hogy folyóiratunk nem vállalkozhat „A magyar nyelv történeti grammatikája” című készülő munkálat előtanulmányainak vagy részfejezeteinek közlésére. Jeles szerzőnkkel, A. Molnár Ferencel azért tettünk kivételt, mert tanulmányának sok finnugor vonatkozása van, ám ezek a készülő történeti grammatikában előre láthatólag kevésbé lesznek benne. — A fel. szerk.

³ A legfontosabb szakirodalom ② jellel van kiemelve.

- KISS JENŐ (1972), A jövevényigék meghonosítása a finnugor nyelvekben (Észrevételek a finnugor nyelvek szófajjelölésének kérdéséhez). NyK 74: 299—334
- KISS JENŐ (1974), Gondolatok az onomatopoezis kutatásáról néhány finnugor nyelvben. NyK 76: 3—22
- KLEMM ANTAL (1937), A szófajok történetéhez. MNy 33: 316—322
- KLEMM ANTAL (1928—1942), Magyar történeti mondattan. Budapest. 43—44
- A. KÖVESI MAGDA (1977), A finnugor nomen-verbumok kérdéséhez. MNy 73: 188—194
- LAZICZIUS GYULA (1942), Általános nyelvészet. Budapest. 39—40
- LIGETI LAJOS (1962), Gombocz a török nomen-verbumokról. MNy 58: 464—466
- A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I—III. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Budapest. 1967, 1971, 1978 ☉
- Magyar nyelvtörténeti szótár. I—III. Szerk. SZARVAS GÁBOR és SIMONYI ZSIGMOND. Budapest. 1890, 1891, 1893
- A magyar szókészlet finnugor elemei. I—III. Főszerk. LAKÓ GYÖRGY. Budapest, 1967, 1971, 1978 ☉
- Magyar Tájszótár. Szerk. SZINNYEI JÓZSEF. I—II. Budapest. 1893—1896, 1897—1901
- MÉSZÖLY GEDEON (1936), A *láp* szó eredete és rokonsága. SzegFüz 3: 87—143
- A. MOLNÁR FERENC (1983), Etimológiai és jelentéstani megjegyzések néhány finnugor ige-névszóhoz. In: Urálszittikai tanulmányok (Hajdú Péter 60. születésnapja tiszteletére). Szerk. BERECZKI GÁBOR és DOMOKOS PÉTER. Budapest. 275—283
- H. MOLNÁR ILONA (1972), Az ún. mély szerkezet kategóriáinak kérdéséhez, különös tekintettel az igére. NyK 74: 90—120 ☉
- MUNKÁCSI BERNÁT (1890—1896), Votják szótár. Lexicon linguae Votiacorum. Budapest
- MUNKÁCSI BERNÁT—KÁLMÁN BÉLA, Vogul szótár. Kézirat
- PAIS DEZSŐ (1950), Mondatrészek—beszédrészek. MNy 46: 296—309
- PAPP ISTVÁN (1956), Az ősi szófajok. In: Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. Szerk. BÁRCZI GÉZA és BENKŐ LORÁND. Budapest. 29—35
- POPPE, NICHOLAS (1965), Introduction to Altaistic Linguistics. Wiesbaden. 192—193
- PROHÁSZKA JÁNOS (1953), Névszól és igéül egyaránt használt szavak. Nyr 77: 48—56
- RAVILA, PAAVO (1953), Sanaluokat, erityisesti uralisia kielä silmällä pitäen. Virittäjä 57: 41—50
- RAVILA, PAAVO (1957), Die Wortklassen, mit besonderer Berücksichtigung der uralischen Sprachen. JSFOu 59/3: 1—13
- RÉDEI, KÁROLY (1970), Die syrjänischen Lehnwörter im Wogulischen. Budapest
- N. SEBESTYÉN IRÉN (1957), Szamojéd jelzős szerkezetek. NyK 59: 49—58
- N. SEBESTYÉN, IRÉN (1959), Zur Frage der Entwicklung uralischer Wortarten und uralischer attributiver Konstruktionen. ALH 9: 38—115
- SIMONYI ZSIGMOND (1909), Igék és névszók. Nyr 38: 241—247
- STEINITZ, WOLFGANG (1966—1980), Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. 1—9. Lief. Berlin
- TEMESI MIHÁLY (1961), A szófaji értékek változásai. In: Nyelvtani tanulmányok. Szerk. SULÁN BÉLA. (Budapest. 69—88
- VÉRTES EDIT (1963), Brändal szófajelmélete. ÁNyT 1: 325—338
- WICHMANN, YRJÖ—T. E. UOTILA (1942), Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre. Helsinki
- WIEDEMANN, F. J. (1880) [új kiad. Bloomington, 1964], Syrjänisch—Deutsches Wörterbuch. St. Petersburg
- WIKLUND, K. B. (1892), Nomen-verba im lappischen. JSFOu 10: 211—216 ☉
- ZELLIGER ERZSÉBET (1983), Az igével kapcsolatos szófajváltásokról. MNy 79: 300—309

A műszók értelmezése³

Kettős szófajú szó: Olyan szó, amely jelentéstartalom, mondatbeli szerep és alak¹ viselkedés szempontjából két szófajba is beletartozik. Egy konkrét mondathelyzetben azonban általában mindig eldönthető, hogy melyik szófaji értékben szerepel.

Nomen-verbum: Kettős szófajú ige-névszó.⁴

³ „A magyar nyelv történeti grammatikája” c. kézikönyvben az egyes fejezetek műszavai külön részként, összesítve fognak szerepelni.

⁴ A nomen-verbum műszót egy ősi, „differenciálatlan” szókatégória jelölésére is használták, használják.

Nomen-Verba im Urungarischen

VON FERENC A. MOLNÁR

Die Nomen-Verba der ungarischen Sprache sind Wörter doppelter Wortart, d. h. man kann in einer gegebenen Satzsituation — bis auf einige angenommene Ausnahmen — aufgrund des morphologischen und syntaktischen Verhaltens immer feststellen, ob sie als Nomen oder als Verb stehen (z. B.: A viz *fagy*. 'Das Wasser friert'; A *fagy* erős. 'Der Frost ist stark'.) In den ungarischen Verb-Nomina (Nomen-Verba) gilt — als finnougri-sches Erbe — der Nominativ Singular als Grundform der Nomina, bei den Verba dagegen die dritte Person Singular der subjektiven Konjugation. Ein bedeutender Teil der Nomen-Verba der urungarischen Sprache ist uns aus der finnougri-schen Grund-sprache überliefert (z. B. *agg* 'alt, alter Mann; alt werden'; *fagy* 'Forst; frieren, gerfrie-ren'; *fen* 'Wetzstein; schärfen, wetzen'), aber auch solche von innerer Wortentstehung sowie Lehnwörter (*pök* ~ *köp* 'Speichel, Auswurf; spucken, speien, speicheln'; *ok* 'Sorgfalt, Vorsicht, Klugheit; aus etwas die Lehre ziehen' usw.) kamen hinzu. Obwohl auch neue entstanden sind, verringerte sich die Zahl der Nomen-Verba im Laufe der urungarischen Periode, weil das verbale oder das nominale Glied in vielen Fällen abgestor-ben ist, oder das nominale, besonders aber das verbale Glied weitergebildet wurde und auf diese Weise nur in solchen Formen erhalten blieb. (z. B. finnougri. **sula* 'geschmolzen; schmelzen' :> ung. *olvad* 'schmelzen'; uralisch **kuma* 'gebeugte, ungestützte Lage; sich beugen' :> ung. *homlok* 'Stirn'). Etwa von der altungarischen Periode an (vom 10. Jh.) werden die ins Ungarische entlehnten Verben mit dem Ableitungssuffix *-l*, später auch *-z* (*csinál* 'machen, tun'; *masíroz* 'marschieren' usw.), diejenigen von innerer Wortentstehung mit verschiedenen frequentativen, momentanen, faktitiven und reflexiven Suffixen (*cammog* 'zotteln', *nyerül* 'wiehern') ergänzt, bzw. sie treten ins Ungarische in dieser Form ein. Das Suffix dient nicht oder nicht nur der Präzisierung der Bedeutung, sondern auch der Bezeichnung der Wortart Verb. So können im Ungarischen von der altungarischen Periode an im Grunde genommen keine Verb-Nomina entstehen, höchstens secundär. Der Bestand der Verb-Nomina des frühen Urungarischen lässt sich — mit grosser Unsicherheit — auf etwa 50 schätzen, diese Zahl verminderte sich jedoch gegen Ende der Periode um die Hälfte. Dazu kamen noch die Verb-Nomina, die mit homophonem Suffix entstanden sind (*követ* 'Gesandter; jemandem folgen'; *halász* 'Fischer; fischen' usw.) Das nominale Glied der urungarischen Verb-Nomina ist im allgemeinen Substantiv, selten Adjektiv oder Substantiv-Adjektiv. Auch durch die Substantivierung einiger Verba (*es* 'es regnet; Regen'; *fen* 'schleifen, wetzen; Schleifstein, Wetzstein'; *nyom* 'drücken, pressen; Spur, Fährte') bzw. durch den Wortartwechsel des Substantivs zum Verb (*lak* 'Wohnung; wohnen'; *agg* 'alt, alter Mann; alt werden') konnten Nomen-Verba entstehen. Das verbale Glied mehrerer Verb-Nomina wurde *ik*-Verb: *es(ik)* 'es regnet'; *fos(ik)* 'laxieren'; *lak(ik)* 'wohnen' usw. In den Nomen-Verba der uralischen und altaischen Sprachen besteht zwischen dem verbalen und dem nominalen Glied enge semantische Verbindung, jene drückt im allgemeinen eine eigenartige Handlung oder einen Vorgang aus, diese das gleichzeitige Resultat deren. Das verbale Glied kann die Handlung, das nominale ihr ausschliessliches Mittel bedeuten. Der Gebrauch der Nomen-Verba scheint eine gemeinsame typologische Eigenart der uralischen und altaischen Sprachen zu sein, die auch durch areale Einwirkungen beeinflusst wird.